

CHO'L TUPROQLARIDA DEGRADATSIYA HOSIL QILUVCHI OMILLAR VA ULARNI YAXSHILASH YO'LLARI

Ismoilova Yulduz G'ulom qizi¹

Аннотация: Ushbu maqolada tuproqlar degradatsiyasi, degradatsiyaga olib keluvchi omillar va oldini olish haqida bo'lib, qumli cho'l tuproqlarini ekin ekishga tayyorlash, ozuqabop ekinlarni (izen, cho'g'on, teresken) ekish muddatlari va me'yorlari to'g'risida ma'lumot berilgan.

Ключевые слова: cho'llanish jarayonlari, degradatsiya, sho'rlanish, cho'llanish eroziya, izen, cho'g'on, teresken, yaylov .

Kirish. Keyingi yillarda dunyo miqyosida unumdor yerlar maydoni kamayib borishi kuzatilmogda. Hozirda dunyo bo'yicha quruqlikning 25 % degradatsiyaga uchragan, bu esa 3,6 milliard gektar yerni tashkil etadi va 1,0 milliard aholining yashashiga bevosita ta'sir qilmoqda. Degradatsiyaga uchrayotgan yerlarning asosiy qismi cho'l yaylov hududlariga to'g'ri keladi. Yaylovlarda sho'rlanish va cho'llanish jarayonlari kuchaymoqda, suv va shamol eroziyasi unumdor qatlarni yemirilishiga olib kelmoqda.

O'zbekistonda yaylovlar 20,8 mln. gektar bo'lib, shundan 17,4 mln. gektari – cho'l mintaqasiga to'g'ri keladi. So'nggi 15-20 yilda, ko'chma chorvachilikda yaylovlardan me'yorda foydalanmaslik, mollarni yaylovlarda ortiqcha boqish va boshqa antropogen ta'sirlar natijasida ozuqa hajmining yo'qolishi – degressiyasi sodir bo'ldi. Yaylovlar mahsuldorligi pasayishining asosiy sabablari: birinchidan, iqlim o'zgarishi; ikkinchidan, aholi ixtiyoridagi mollarning soni o'sib borayotgan sharoitda, yaylovdan foydalanish jarayonlari tartibga solinmaganligi; uchinchidan, yangicha sharoitda chorvachilik yuritish tizimi ishlab chiqilmaganligi; to'rtinchidan, yaylovlardagi ozuqabop o'simliklar turlari kamayib, ularning o'rni boshqa, xo'jalik ahamiyatiga ega bo'lmagan o'simliklar turlari bilan o'rin almashinishi; beshinchidan, yaylovlarda sug'orish, meliorativ ishlarni amalga oshirish hamda mineral o'g'itlarni qo'llash va urug'chiligini tashkil etishga yetarli e'tibor berilmayotganligi bilan izohlash mumkin. Bularning barchasi yaylovlar degradatsiyasini keltirib chiqaruvchi omillar bo'lib, sohani jadal rivojlanishiga jiddiy to'sqinlik qilayotganini e'tirof etish o'rinli.

Qumli cho'l tuproqlari degradatsiyasini oldini olish va chorva mollari uchun ozuqa ishlab chiqarishni yaxshilash cho'l yaylovlariga yuqori hosilli cho'l ozuqabop ekinlarini ekish va parvarish qilishga bog'liq. Ushbu chora-tadbirlarni amalga oshirishda tabiiy, tuproq-iqlim sharoitlariga, cho'l mintaqasining ma'lum hududlarida cho'l ozuqabop o'simliklarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda agrotexnik tadbirlarni o'z

¹ BuxDU, Tabiiy fanlar va agrobiotexnologiya fakulteti 3-bosqich talabasi

vaqtida va sifatli qilib muhim omil hisoblanadi. Agrotexnik tadbirlar qo‘llashda qumli cho‘l tuproqlari degradatsiyasini oldini olish va tabiiy yaylovlarni yaxshilash, bunda qumli cho‘l tuproqlarda turli cho‘l ozuqabop o‘simliklar urug‘larining unib chiqishi ta‘minlash, o‘shishi-rivojlanishini, yuqori ozuqa massasini to‘plashiga erishishda, maydon tanlash, tuproqqa ishlov berish va cho‘l ozuqabop ekinlarini joylashtirish, cho‘l ozuqabop ekinlarini ekishning maqbul muddatlari, urug‘ sarfi me‘yorlari, o‘simliklari urug‘larining ekologogik, biologik, xo‘jalik uchun yaroqligi, tozaligi va unuvchanlik xususiyatlariga qarab urug‘ sarflash me‘yorlari belgilangan.

Turli cho‘l ozuqabop ekinlarini ekishda maydonni to‘g‘ri tanlash muhim ahamiyatga ega bo‘lib, birinchi navbatda degradatsiyaga uchragan va uchrayotgan maydonlar tanlanib, o‘simlik qoplami siyraklashib ketgan maydonlarda ekish mumkin bo‘lib, bunda tuproqqa o‘z vaqtida sifatli ishlov berish muhim ahamiyatga ega. Cho‘l mintaqalari iqlimining qurg‘oqchiligini ifodalovchi omillar-yuqori havo harorati, havoning quruqligi, yog‘ingarchilik miqdorining juda kam bo‘lishi, tuproqning yuza qatlamining juda tez qurishi, bahor faslida iqlimning keskin o‘zgaruvchanligi urug‘ ekishning maqbul muddatlarini to‘g‘ri tanlashni taqozo qiladi. Maqbul muddatlarda ekilgan urug‘lardan maqsadga muvofiq miqdordardagi maysalar undirib olinadi. Cho‘l ozuqabop o‘simliklarini ekishning eng maqbul muddatlari, dekabr-yanvar oylariga to‘g‘ri keladi.

Degradatsiyaga uchragan va o‘simlik qoplami juda siyrak maydonlarga turli agrotexnik tadbirlar qo‘llanilib va cho‘l ozuqabop ekinlarini, o‘shishi-rivojlanishi yerlarni 22-25 sm chuqurlikda shudgorlash, chimdan hosil bo‘lish uchun esa shudgorlangan yerlarni disklash va boronalash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Qumli cho‘l tuproqlarida ozuqabop o‘simliklaridan izen, cho‘g‘on, teresken kabilarni ekish mumkin. Bulardan izen 3-5 kg/ga, cho‘g‘on 12-14 kg/ga, teresken 5-7 kg/ga me‘yorlarida seyalkada dekabr oyida ekish tavsiya etiladi. Cho‘l ozuqabop ekinlari urug‘larini ekishdan oldin shudgorlash mola bosish samarali agrotexnik tadbiri ekanligi aniqlangan.

Yaylovlarni saqlab qolish va hosildorligini oshirish bugungi kunning dolzarb masalasi ekanligi, ularning holati qishloqdagi hayot barqarorligini ta‘minlashda muhim o‘rin tutishini hisobga olib, mazkur ishlarda barcha omillarni qo‘llash mamlakatning iqtisodiy qudratini va aholi turmush farovonligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Gafurov K, Abdullayev S. “Characteristic of soil cover of irrigated zone of Bukhara region”. Tashkent. Fan publishing house, 1982, p.
2. Tojiyev U, Namozov Kh, Nafetdinov Sh, Umarov K. – “Uzbekistan soils”. Tashkent 2004. p.
3. Umarov M.U, Kurvantoyev R. – Increase of fertility of irrigated soils by regulation of their physical properties.//Tashkent. “Fan” publishing house, 1987. p.
4. Feliciant I.N, Konoboyeva G.M, Gorbunov B.V, Abdullayev M.A. Uzbekistan soils (Bukhara and Navai region). Tashkent. “Fan” publishing house, 1984. p.
5. Pochvi Uzbekistana. Tashkent. Fan. 1975, 222 s.

6. R.K.Kuziyev, B.E.Sektemenko Pochvi Uzbekistana. Tashkent: 2009, 351

